

Економічна теорія

Катерина НАЛИВАЙЧЕНКО

**СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙ
В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ
ЯК СКЛАДОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
СВІТОГОСПОДАРСЬКОГО ПРОСТОРУ**

Резюме

Глобалізаційні інноваційні процеси в економіці України можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності і взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, формування єдиного ринку товарів, послуг, капіталу, землі, робочої сили, інформації та знань.

Ключові слова

Інновації, інноваційна діяльність, глобалізація світогосподарського розвитку.

Класифікація за JEL: O1.

© Катерина Наливайченко, 2011.

Наливайченко Катерина, канд. екон. наук, доцент, Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», Україна.

Вступ. На сучасному етапі розвитку національного суспільства відбуваються глибокі зміни в усій системі економічних відносин. Істотною їх рисою є інновації. З методологічної точки зору, використання інтелектуальної власності в господарській діяльності на умовах її комерціалізації є інноваційним підприємництвом. Цьому процесу передують інноваційна діяльність, спрямована на накопичення інтелектуального потенціалу, який згодом повинен, під впливом інноваційного підприємництва, поєднатися з господарською діяльністю і в процесі комерціалізації інноваційного продукту отримати додаткову вартість (прибуток).

Наведений економічний механізм свідчить про актуалізацію інноваційної діяльності як середовища сприяння наукової та виробничої творчості. Бажання активізувати інноваційну діяльність в Україні змушує вчених і спеціалістів у цьому напрямку розвитку економіки шукати дієві стимули і шляхи реалізації інноваційних процесів з урахуванням адекватної інноваційної політики. Узагальнимо в цьому спектрі діяльності погляди окремих науковців.

В Україні, як зазначає А. Чухно [1], фінансова криза набула особливо гострого характеру. Так, наприклад, будівельний бум був пов'язаний з тим, що за 2007–2009 рр. іпотечне кредитування зростало темпами, які майже втричі перевищували темпи зростання кредитування економіки. Якщо у 2005 р. обсяг додаткових кредитних вкладень дорівнював половині доходів державного бюджету країни, то у 2008 році він перевищив його доходи, а у 2009 році річний приріст кредитування був більшим, ніж сумарні доходи бюджетів усіх рівнів.

Негативно позначилось і те, що пріоритетним об'єктом кредитування стало не виробництво, а (станом на початок червня 2009 року) сфера торгівлі та ремонту (154 млрд грн., тобто 21,6 % загального обсягу), споживче кредитування (21,4 %) й, особливо, кредитування операцій із нерухомістю – 170,7 млрд грн., що перевищувало обсяги кредитування промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, разом узятих [2, с. 8].

Спад виробництва зумовив зменшення обсягів доданої та додаткової вартості, що, у свою чергу, скоротило надходження коштів до бюджету у вигляді податків, а це збільшило дефіцит бюджету. Якщо його допустима норма дорівнює 3 %, то у 2009 році, відповідно до закону про бюджет на цей рік, дефіцит передбачався в 7,5 %, тобто 31 млрд грн. До офіційно допустимого у 2009 р. дефіциту в сумі 31 млрд грн. слід додати ще 44 млрд грн., які спрямовували на рекапіталізацію банків. Отже, в сумі виходить 75 млрд грн., що значно обтяжує бюджет і його виконання [1, с. 8-10].

Складне становище склалося й у банківській системі України, яка потрапила в повну залежність від зовнішнього кредитування і показала не-

спроможність ефективно господарювати. Іноземний капітал у банківському секторі став основним фактором швидкого зростання зовнішнього боргу України: його обсяг з 30,6 млрд дол. на початку 2005 р. збільшився до 102,4 млрд дол. восени 2008 р., тобто у 3,2 разу. Невиправдане нарощування загального зовнішнього боргу поставило країну під загрозу корпоративного дефолту. Рятуючи від нього банки, НБУ різко збільшив їх рефінансування. За 2008 р. воно сягнуло 170 млрд грн., тобто 3/4 суми доходів державного бюджету [2, с. 13].

Усе це та інше призвело до гальмування інноваційних процесів в Україні. Аналіз організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, свідчить про зростання їх кількості за період з 1991 р. до 1995 р. (на 109 (8,11 %)) і про зменшення з 1995 р. до 2010 р. (на 49 (3,37 %)).

У 2008 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося 1397 підприємств, або 13,0 % обстежених промислових підприємств (проти 1472 і 14,2 % у 2007 р.) у розрізі видів економічної діяльності найбільша частка, як і раніше, належить переробній промисловості, а саме підприємствам з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34 % обстежених промислових підприємств цієї галузі), машинобудування (21 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (20 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14 %).

Узагальнюючи цей процес, П. Бубенко та В. Гусєв [4] виділили і такі складові, як ототожнення двох видів діяльності – інноваційної та науково-технічної. Значне ототожнення інноваційної та науково-технічної сфер, зауважують автори, багато в чому пов'язані з тим, що в Україні все ще подовжує домінувати *інженерний підхід* до процесів розвитку, в основі якого лежить уявлення про те, що «наука може все» (якщо її належним чином фінансувати). Що ж стосується науки і техніки, то вони в глобальному світі дедалі більше інтернаціоналізуються й дедалі менше залежать від країн і територій, мігруючи через кордони з потоками інформації, промислового обладнання, об'єктів інтелектуальної власності тощо [4, с. 31]. Вказані вище науковці безпідставно зазначають, що основними суб'єктами інноваційної діяльності є підприємці – не вчені та інженери, які створюють нове знання, не посередники, які сприяють комерціалізації таких знань, не державні інституції, які визначають правила гри на ринку і фінансують деякі початкові етапи інноваційного циклу [4, с. 33–34]. Висновок єдиний: ми не маємо скільки-небудь працездатної системи комерціалізації знань, системи, основними суб'єктами якої є, знову ж таки, підприємці. Отже, зазначають ці вчені, цілком очевидно, що побудувати дійову систему комерціалізації можна, коли є критична кількість таких підприємців, які здатні сформулювати запит на таку систему, і необхідні умови для його задоволення. І лише тоді можна очікувати на розвиток дієспроможної інноваційної інфраструктури і на появу осмисленого інноваційного законодавства [4, с. 34].

Таке уявлення зазначених вчених суперечить економічній логіці господарської й інноваційної діяльності, які одна одну доповнюють та інтегруються в інноваційному процесі, створюючи під їх впливом виробництво нового покоління. Воно також суперечить процесу поєднання в господарській та інноваційній діяльності людських ресурсів та інтелектуальних активів, які, трансформуючись, стають інтелектуальним капіталом і разом з основним і змінним капіталами утворюють інноваційну продукцію в процесі виробництва.

Науковці О. Степанов, Н. Гончарова та Г. Андрощук зазначають, що інноваційний бізнес – це насамперед нерозривний зв'язок усіх складових інноваційного циклу на комерційних засадах [5, с. 53–54].

З позиції А. Сидорова та Г. Анісімова, перетворення, що відбуваються в інноваційній сфері, свідчать про відсутність чіткої організації та збалансованості процесу науково-технічного розвитку; про наявність в Україні процесу, який є зворотним процесу інтеграції інноваційних знань і розробок [6, с. 21].

Як бачимо, застереження науковців свідчать про проблеми в організації та здійсненні інноваційної діяльності. Кожна складова цього процесу потребує прискіпливого вивчення, з урахуванням особливостей реальних дій підприємців-новаторів і інноваційного підприємництва. Питання становлення системи глибокого вивчення інновацій є актуальним не лише в теоретичній його площині, а й з точки зору вибору конкретних шляхів розвитку України.

Постановка задачі. Не зупиняючись на дискусійних питаннях, слід визначитись, що потрібно для покращення інноваційної діяльності в Україні, як середовища наукової і виробничої творчості, в умовах глобалізації світогосподарського розвитку.

Результати. Історично склалося так, що лідером націоналізації господарського життя, а у другій половині ХХ століття – також глобалізації економіки і регіональної інтеграції стали Західна Європа, її нащадки – Канада, США і Австралія, а також Японія. Упродовж перших 16–18 століть нової ери ця група країн, що іменується сьогодні «Заходом», за рівнем свого розвитку мало відрізнялася від решти світу, якщо судити за таким узагальнювальним критерієм, як ВВП на душу населення.

Дослідницький аспект в експериментальній науці мав для Заходу виняткове значення і став головною умовою прискорення технічного прогресу, що проявив себе на повну силу в ХІХ–ХХ століттях. Структурні зміни, що усунули обмеження на ринках, вільна купівля-продаж власності, успіхи у створенні корпорацій і бухгалтерської звітності та формування надійних фінансових інститутів – усе це сприяло зниженню ризиків і розвитку підприємництва. На відміну від цього, в решті частини світу відносини власності та інші суспільні інститути залишалися традиційно націленими на захист громадських і кланових пріоритетів, на підтримку соціальної рівноваги і були на-

багато менш придатні до того, щоб допускати самостійність окремих осіб, заохочувати новаторство і ризиковані соціальні зміни.

У результаті спочатку Західна Європа, а за нею й інші країни Заходу змогли в XVIII–XIX ст. досягти значного технічного прогресу, зростання на цій основі продуктивності праці, активного розвитку міжнародної торгівлі, залучення до власного господарського обігу природних ресурсів інших країн, зокрема тих, які все ще залишалися на доіндустріальних і докапіталістичних ступенях розвитку. Усе це разом узятє призвело до того, що добробут у країнах Заходу почав зростати темпами, що прискорювалися. В Англії, наприклад, продуктивність праці (ВВП з розрахунку на одну годину витраченого робочого часу) майже за два сторіччя, з 1700 р. до 1890 р., зросла в 3,5 разу, а за подальші сто років, з 1890 р. до 1989 р., – в 6,5 разу. Відповідно зростали тут і подушеві доходи: у 3,1 і 4,9 разу. Решта людства просувалася вперед дуже поволі. Якщо на Заході середній дохід на душу населення за останню тисячу років підвищився в 49 разів, то в решті частини світу – лише в 7 разів. Розрив у рівнях техніко-економічного розвитку і, відповідно, в доходах на душу населення між Заходом і всіма іншими регіонами аж до 70-х років XX ст. продовжував неухильно збільшуватися.

Розкріпачення особи, заохочення свободи її творчості, гарантії її прав на плоди своєї праці в поєднанні з ринковою системою господарювання відкрили в Західній Європі, США й інших країнах Заходу невичерпне джерело постійних інновацій і в техніко-технологічній сфері, і в області менеджменту, й у маркетингу. Це дало змогу Заходу не лише стати авангардом світової економічної спільноти, а й використовувати у своїх інтересах природні багатства і дешеву робочу силу всього людства. Спочатку шляхом грубого військового насильства, створення колоніальних імперій і примушення скорених народів до сплати дані, але потім, у міру становлення і розвитку в метрополіях капіталізму, дедалі більше на основі раціонального поділу праці між індустріальними метрополіями й аграрно-сировинними колоніями і напівколоніями з урахуванням абсолютних і відносних переваг кожної зі сторін.

Таким чином, структура міжнародного поділу праці, що історично складалася, постійно модернізується шляхом перенесення з високорозвинутих країн у менш розвинені трудомістких, матеріало- і енергоємних поверхів реального сектора економіки. Глобалізація, що охопила всі регіони і сектори світового господарства, принципово змінює співвідношення між зовнішніми і внутрішніми чинниками розвитку національних господарств на користь перших.

Поняття «глобалізація» є таким, що останнім часом найчастіше вживається в економічній літературі, але до повної ясності цього терміну, як у концептуальному плані, так і в практичному, ще дуже далеко. Глобалізаційні процеси оцінюють неоднозначно. Наведемо різні точки зору.

Професор соціології Каліфорнійського університету (США) М. Кастельс визначив глобалізацію як «нову капіталістичну економіку», перелічивши як

основні її характеристики такі: інформація, знання і інформаційні технології є головними джерелами зростання продуктивності та конкурентоспроможності; ця нова економіка організується переважно через мережеву структуру менеджменту, виробництва і поділу, а не окремих фірм, як раніше; і вона є глобальною [7].

М. А. Шепелєв у монографії «Глобальный мир, ORDO NUOVO и новая политическая наука» відзначає, що «термін «глобалізація» за своєю значущістю став однопорядковим з такими поняттями, як «історія», «культура», «цивілізація», «сучасність», «прогрес» та іншими загальногуманітарними поняттями. Глобалізація світової економіки, політики і культури стала, багато в чому, з подачі американських учених кінця 90-х років XX століття домінуючою темою міжнародних досліджень» [8].

Н. В. Стукало в монографії «Глобалізація та розвиток фінансової системи України» зазначає: «Відповідно до комплексного підходу глобалізація являє собою комплексне геополітичне, геоекономічне, геокультурне явище, що має потужний ефект для всіх сторін життєдіяльності суспільства [9]. Також широке визначення процесу глобалізації дає професор І. І. Дахно: «Глобалізація – об'єктивне явище сучасного світу, тобто таке, що не залежить від суб'єктивних бажань, уподобань і антипатій. Глобалізація – це рух людства до формування цілісної глобальної цивілізації. В основі цього руху лежать економічні чинники» і нижче за текстом: «глобалізація економіки в найширшому значенні цього поняття означає, що державні кордони та відмінності між світовими фінансовими ринками втратили своє колишнє значення» [10].

Більш економічне спрямування має визначення глобалізації, надане М. Головатим у понятійно-термінологічному словнику: «Глобалізація – процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і набуває форм постійної та неухильно зростаючої міжурядової інтеграції економік. Глобалізація пов'язана із сукупністю найгостріших, життєво важливих світових загальнолюдських проблем, вирішення яких потребує об'єднання зусиль усіх народів і держав» [11].

Економічні підходи на різних рівнях управління економікою покладено в методологію визначення процесів глобалізації С. І. Соколенка, який у монографії «Глобальные рынки XXI столетия. Перспективы Украины» дає визначення глобалізації. Так, «головним показником глобалізації компанії є міжнародне розосередження надходжень від продажів і основних активів, внутрішньофірмова торгівля напівфабрикатами, заготівками і готовою продукцією і внутрішньофірмові потоки технологій... глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, якою мірою конкурентоспроможність компанії усередині галузі в даній країні взаємозв'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні... глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому... глобалізація на світовому рівні визначається економічним взаємозв'язком, що росте, між країнами» [3].

Сучасна глобалізація світогосподарського розвитку виражається в таких процесах (рис. 1):

Рисунок 1

Компоненти глобалізації світогосподарського розвитку

Нагальною потребою стає формування єдиного глобального світового економічного, правового, інформаційного, культурного простору для вільної та ефективної підприємницької діяльності всіх суб'єктів господарювання, створення єдиного планетарного ринку товарів і послуг, капіталів, робочої сили, економічне зближення й об'єднання окремих країн у єдиний світовий господарський комплекс.

Глобалізація економіки охоплює всі аспекти виробництва й обміну, сфери послуг. Вона розширює до планетарних масштабів не лише фінансові

ринки та інформаційні потоки, ринки товарів і послуг, а і ринки чинників виробництва – капіталу і праці.

Світова економіка поступово трансформується у свого роду систему сполучених судин, у якій міжнародне перетікання капіталів і трудових послуг визначається різницею рівнів доходів (прибутку на капітал і величини оплати праці) в різних частинах цієї системи. І капітал, і праця перетікають з регіонів з низьким рівнем доходів у регіони з високим їх рівнем [12].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що погляди науковців щодо розвитку інноваційної діяльності слід розглядати з позиції створення середовища в економіці України для наукової та виробничої творчості.

Багатовекторність підходів до цієї проблеми свідчить про намагання з нових позицій в умовах глобалізаційних процесів світогосподарського простору розглядати складні питання інноваційного підприємництва та його складових.

На наш погляд, глобалізаційні інноваційні процеси в економіці України можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності та взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, що виражається в поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, землі, робочої сили, інформації та знань.

Література

1. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шлях і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 4–13.
2. Сивульський М.І. Національні особливості фінансової кризи / М. І. Сивульський // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 3–19.
3. Федулова Л.І. Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: Науково-аналітична доповідь / Федулова Л. І., Андрощук Г. О., Хаустов В. К. – НАН України: Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 216 с.
4. Бубенко П. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? / Бубенко П., Гусев В. // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30–38.
5. Степанов О. П. Інноваційний бізнес: Кредитно-модульна система. / Степанов О. П., Гончарова Н. П., Андрощук Г. О. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 420 с.
6. Сидорова А. Напрями інноваційного розвитку в промисловості України / Сидорова А., Анісімова Г. // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 19–26.

7. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура: [пер. с англ.] / М. Кастельс; під наук. ред. О. І. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 51.
8. Шепелев М. А. Глобальный мир, ORDO NUOVO и новая политическая наука: [монография] / М. А. Шепелев. – Днепропетровск: Журфонд, 2002. – 304 с.
9. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України: [монография] / Н. В. Стукало. – Д.: Інновація, 2006. – 248 с.
10. Дахно І. І. Міжнародна економіка: Навчальний посібник / І. І. Дахно. – 3-те вид., стереотип. – К.: МАУП, 2007. – 248 с.
11. Менеджмент: [понятійно-термінол. слов.] / за ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка, В. П. Сладкевича. – К.: МАУП, 2007. – 744 с.
12. Социально-экономическое положение Автономной Республики Крым за январь–март 2009г. – Головне управління статистики в АРК, 2009. – 85 с.

Стаття надійшла до редакції 22 січня 2011 р.